

**MADANIYAT VA TIL O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR:
MADANIYATLARARO TADQIQOTLARGA UMUMIY NAZAR**

Irgasheva Nasiba Dadajanovna

Andijon davlat texnika instituti Tillar va
gumanitar fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi

nasibairgasheva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tili o'rganuvchi davlatlarda madaniyat va til o'rtasidagi munosabatlar ochib berilgan va tili o'rganilayotgan davlatni madaniyati va o'rganayotgan davlatni madaniyatlararo o'tkazilgan tadqiqotlar taxlil qilingan.

Kalit so'zlar: Til, madaniyat, madaniyatlararo, etiket, strategiya, kompetensiya, lingvistik, nutq ta'lim, siyosat

Abstract: This article examines the relationship between culture and language in foreign language learning countries and analyzes cross-cultural studies of the culture of the target country and the learning country.

Keywords: Language, culture, intercultural, etiquette, strategy, competence, linguistic, speech, education, politics

Аннотация: В данной статье рассматривается взаимосвязь культуры и языка в странах, где изучают иностранные языки, а также анализируются кросс-культурные исследования культуры страны назначения и страны обучения.

Ключевые слова: Язык, культура, межкультурный, этикет, стратегия, компетентность, лингвистическое, речевое образование, политика

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni tushunish til o'rganuvchilar, foydalanuvchilar va til ta'limi bilan shug'ullanuvchilar uchun muhimdir. Umuman olganda, til o'qituvchilari va o'rganuvchilar uchun til va madaniyat o'rtasidagi munosabat haqida turli qarashlarga hurmat bilan qarash tilni ishlatish bilan bog'liq xilma-xillikni ochib berishga yordam beradi. Bundan tashqari, turli qarashlarga chuqurroq kirish nafaqat ikkinchi tilni o'rganuvchilarga, balki birinchi tilni foydalanuvchilarga ham yordam beradi, chunki biz tilni qanday ishlatishimiz nafaqat ba'zilarimiz uchun muhimdir. Bunday tushunchalar shuningdek, til va madaniyatning insonlarning hayotiy tasavvurlariga qanday ta'sir qilishi va odamlar o'zlarining oldindan o'rgangan lingvistik va madaniy bilimlarini ushbu tasavvurlarni baholashda qanday qo'llashlarini ko'rib chiqishga imkon yaratadi.

Til va madaniyat. Til va madaniyat o'rtasidagi munosabat murakkabdir, chunki odamlarga muloqot qilishda ularning kognitiv jarayonlarini tushunish juda qiyin. Quyida Wardhaugh va Thanasoulas tilni biroz boshqacha tarzda ta'riflaydi, birinchisi uni qanday ishlashini tushuntiradi, ikkinchisi esa madaniyatga nisbatan qanday bog'lanishini ko'rib chiqadi. Bu, asosan, Sapir va Whorf bilan bog'liq bo'lgan da'vogarli nazariyaga oid bo'lib, til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar bo'yicha ko'p tadqiqotlar bu da'voga asoslanadi va shuning uchun boshqa ikkitasidan so'ng eng batafsil ko'rib chiqiladi. Birinchi da'vo – til va madaniyat o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'qligi, tilni uning kommunikativ imkoniyatlari va uni ishlatadigan madaniyat doirasida ko'rib chiqqanda, falsafiy munozara uchun bo'lishi mumkin.

Til va madaniyatni bir-biriga aloqasiz tahlil qilish mumkinligi haqida bahs-munozara qilish mumkin bo'lsa-da, bunday tahlil uchun sabablar shubhali ko'rinadi. Til axborotni etkazish va tushunish uchun ishlatilishi tufayli, til beruvchi va qabul qiluvchi bir yoki bir nechta rollarni o'z zimmasiga olishlari taxmin qilinadi. Bunday muloqotni eng minimal shaklida ko'rib chiqishda – ya'ni, darhol amalga oshiriladigan o'rinda – madaniyat hech qanday ta'sir ko'rsatmasligi mumkinligini aniqlash qiyin bo'ladi. Ikkinchi taklif etilgan

munosabat madaniyatdagi odamlar o'zlarining madaniyat qadriyatlarini aks ettiruvchi tilni ishlatadilar, degan fikrni ilgari suradi. Bu Sapir va Whorfning qarama-qarshi nuqtai nazaridir, chunki bu yerda madaniyatning "fikrlari" tilni aks ettiradi, til esa fikrni belgilaydi. Bu da'vo madaniyatlar o'rtasida tilning farqlanishi, masalan, madaniyatning texnologik rivojlanish darajasi nuqtai nazaridan til funktsiyalarining farq qilishini anglatadi. Biroq, Wardhaugh (2002, 225-226-betlar) tilning barcha turlari har qanday gapirishni amalga oshirish imkoniyatiga ega ekanligini ta'kidlashni taklif qiladi... agar o'sha gapiruvchi ba'zi bir atamalarni ishlatishga tayyor bo'lsa. Wardhaugh (2002, 225-bet) shuningdek, tilning turli tuzilmalari (masalan, nemis va vengriya tillari) bo'lgan odamlar bir xil madaniy xususiyatlarga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi, shuningdek, turli madaniyatlar turli tuzilmaga ega bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi (masalan, vengriya va fin tili). Bunday misollar til va madaniyat o'rtasidagi ikkinchi munosabat juda amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Turli tillarni ishlatadigan odamlarning rang, til etiketasi va qarindoshlik tizimlarini qanday ko'rishlarini o'rganish bu nuqtani tushuntirishga yordam beradi. Lucy (1996, 46-bet, Skotko, 1997-dan olingan) Filippindagi Hanunóo tili to'rtta atamani bildiradi, bu biz uchun oq, qora, yashil va qizil ranglarni ifodalaydi, lekin chuqurroq tahlil qilganda ular taxminan yorug'lik, qoralik, namlik va quruqlikni anglatadi. Bunday kuzatishlar shuni anglatadiki, ba'zi madaniyatlar ranglarni tiliga asoslanib talqin qiladi, masalan, Hanunóo tilida, bu tilda gaplashuvchilar qizil rangni rang sifatida emas, balki his-tuyg'u sifatida ko'rishadi. Boshqa tomondan, Wardhaugh (2002, 234-bet) madaniyat rivojlanishi ranglarni farqlashni talab qiladi, deb ta'kidlaydigan boshqa bir nazariyani keltiradi. Shunga qaramay, Lucy (1997, Wardhaugh, 2002, 234-betdan olingan) ijtimoiy jihatdan bog'langan til tizimlarida kommunikativ jihatdan ahamiyatli ko'rish tajribalari kodlanganligini ta'kidlaydi. Skoto, shuningdek (Brown, Lenneberg va boshqalar tomonidan o'tkazilgan ranglar bo'yicha madaniyatlararo pinwheel tadqiqotiga asoslanib) ranglar bo'yicha madaniyatlararo pinwheel

tilshunosligi grammatika tuzilishi fikrlar va talqinlarga ta'sir ko'rsatishini ko'rsatganini kuzatadi (Lucy, 1996, 47-bet, Skotko, 1997-dan olingan). Agar til ma'lum bir tarzda idrokka javob berishga moslashtirilgan bo'lsa, unda shu tildan foydalanuvchilarning fikrlari ham cheklangan bo'lishi mumkin.

Turner (1994, pp. 15-22, Nishida 1999, p. 760-dan olingan) ta'kidlashicha, odamlar vaziyatlarni tanib olish, ularni hal qilish strategiyalarini yaratish, strategiyalarni qo'llash va natijaviy harakatlarni xuddi shu tarzda amalga oshirish uchun sxemalar (schemata)dan foydalanadilar. Agar biz bu jarayonni og'zaki ifodalashga harakat qilsak, albatta, tilimiz o'zimizni qanday ifoda etishimizni cheklaydi, ammo biz har bir vaziyatda bog'liq bo'lgan barcha fikr va hissiyotlarni ifodalashga qodir emasligimiz, bizda bu fikr va hissiyotlar yo'qligini anglatmaydi. Bunday jarayon kundalik hayotda doimiy ravishda uchrab turadigan bo'lsa, faqat til bizni ma'lum bir tarzda fikrlashga cheklov qo'yadi deb taxmin qilish juda soddalashtirilgan bo'lar edi. Biz ma'no va anglashuv vaziyat tomonidan va nutq so'zlovchilarning oldingi tajribasi (Gumperz, 1977, Saville-Troike, 1997, p. 138-dan olingan) tomonidan qisman aniqlanishini faraz qilishimiz kerak. O'qituvchilar sifatida, til va madaniyat o'rtasidagi aloqaning mavjudligini tan olish, bu tushunchaning til ta'limi va til siyosatiga qanday taalluqli bo'lishi mumkinligini ko'rib chiqishimizga olib keladi.

Til ta'limi va til siyosatiga ta'sirlar Til ta'limining asosiy maqsadlari, o'quvchilar va o'qituvchilar uchun, kompetensiyani o'zlashtirish atrofida aylanadi. Yuqorida ko'rsatilganidek, til va fikr doimiy ravishda o'zaro ta'sir qiladi va lingvistik kompetensiya o'quvchilarni tilni o'rganishda yetarli bo'lmaydi (Krasner, 1999, Peterson & Coltrane, 2003-dan olingan). Til va madaniyat o'rtasidagi aloqalar til va madaniyat kompetensiyasini o'zlashtirish uchun markaziy ahamiyatga ega ekanligini tushunish til ta'limiga yondashuvning boshlang'ich nuqtasi bo'lishi mumkin. Til ta'limi o'quvchilarga madaniyatlar va tillar haqidagi bilimlarni birlashtirgan holda taqdim etish zarurati bo'lgan

integratsiyalashgan til siyosatini yaratish va amalga oshirish kerak, agar til o'quvchilari biror tilni haqiqiy kompetensiya darajasida o'zlashtirishni kutishsa.

O'qituvchilar va o'quvchilar uchun lingvistik va madaniy kompetentsiyalarni birgalikda sinfga kiritish zarur. Ularning o'zaro munosabatlari ham boshlang'ichdan to'liq tushunilishi va aniqlanishi kerak. Tilni tabiiy muhitida ko'rsatish ko'plab chet tili darslarida oson ish emas, lekin Peck (1998, Thanasoulas, 2001 dan iqtibos) ta'kidlashicha, boshlang'ich chet tili o'quvchilari tilni eshitishdan tashqari, chet el odamlari bilan bevosita aloqada bo'lishni, ularni his qilishni, ko'rishni va hidlashni xohlaydi. Hatto boshlang'ich til o'rganuvchilari ham tilning grammatikadan ko'ra ko'proq narsani anglatishini tushunadilar va ko'pincha tilni o'rganishning keng tarqalgan usuli tilni tushunishni haqiqiy til malakasi deb hisoblash, o'quvchilarni o'zlarining tushunchalarini so'roq qilishga va til o'rganishda qiyinchiliklarga duchor bo'lishiga olib keladi. Til ta'limida o'qituvchilar o'quvchilarga "qanday ekanligini" tushuntirish yoki aytish masalasi emas, balki o'quvchilarga etnograf sifatida xabardor kuzatuvlar qilishni imkoniyat berish muhimdir. O'z madaniyatiga mos ravishda til va paralanguage kuchini biron bir madaniyatda birinchi qo'lda tan olish orqali, o'quvchilar ma'lum bir holatdagi bilimlarni ko'ra olishni rivojlantiradilar. Shunda ular tilni gapiruvchilarining kommunikativ tajribalarni yaratish va talqin qilishda foydalanadigan asosiy jarayonlarni anglaydilar, jumladan, madaniy bilim va tushunchalar sifatida baholanishi mumkin bo'lgan aniq aytilmagan taxminlarni ham tushunadilar (Garfinkel, 1967, 1972, Saville-Troike, 1997 dan iqtibos).

Til dasturlari uchun til siyosati, til va madaniyatni integratsiyalashgan o'rgatishni ta'kidlovchi majburiy o'quv dasturi shaklida amalga oshirilgan bo'lsa, yaxshiroq bo'lardi. Madaniy o'rganishni kiritish til siyosatida ideal holat bo'lsa-da, cheklangan foydalanishga ega tillar, masalan, Esperanto, madaniyatga bog'lashda realistik jihatdan juda qiyin bo'lishi mumkin. Chet tili o'rganishning asosiy diqqat markazi chet tili va madaniyatiga qaratilgan bo'lsa-da, til siyosati shuningdek, o'quvchilarning ona tili va madaniyati haqida

xabardorlikni o'rganishni o'z ichiga olishi kerak: chet tili o'qituvchilari chet madaniyat o'qituvchilari bo'lishi va uy va maqsad madaniyatlarini tajriba qilish va tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak (Byram, Morgan va boshqalar, 1994, p. 73, Thanasoulas, 2001 dan iqtibos). Yaponiyada esa ko'plab o'qituvchilar maqsad madaniyatining cheklangan tajribasiga ega. Ko'pincha, Yaponiyada chet tilini o'qitayotgan o'qituvchilar o'rgatayotgan tili madaniyati haqida darslarda kiritgan qisqa ma'lumotlardan boshqa hech narsa bilishmaydi. Yaponiyada bunday holatning eng keng tarqalgan bahonasi, mamlakatdagi o'rta maktab va oliy ta'lim muassasalarida Mombukagakusho (Ta'lim, Madaniyat, Sport, Fan va Texnologiyalar vazirligi) tomonidan belgilangan kirish imtihonlari talablari orqali kiritilgan. Ko'plab o'qituvchilar, "hayotiy va real vaziyatdagi til foydalanish faoliyatlariga" vaqt ajratish imkoniyati yo'qligini ta'kidlashadi. Bu gap to'g'ri, shuning uchun Yaponiyaga o'xshash til siyosatlariga ega bo'lgan mamlakatlarda, o'zgarishlar yuqori darajadan kelishi kerak. Agar (imtihonlash) amaliyotlari lingvistik va madaniy kompetentsiyani talab qilish uchun o'zgartirilsa, davlat maktablaridagi til ta'limi til o'rganuvchilariga ijtimoiy jihatdan malakali til foydalanuvchilari bo'lishni o'rgatish uchun zarur o'zgarishlarni amalga oshiradi.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar qanday ekanligiga aniq bir xulosa yo'q, ammo odamlar foydalanadigan lingvistik tanlovlar orqali bu aloqaning mavjudligi yaqqol ko'rinadi. Til o'rganuvchilari odamlar nima uchun shunday o'ylashlari va gapirishlari kerakligini tushunishlari, shuningdek madaniyat va til o'rtasida qandaydir kelishuvlar bo'lishi mumkinligini anglashlari zarur. Til va madaniyatning integratsiyalashgan tadqiqotlari til o'rganuvchilari tilni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari uchun zarurdir.

Agar til siyosati o'rganuvchilarni ijtimoiy jihatdan kompetent til foydalanuvchilari bo'lishga yo'naltirsa, o'rganuvchilar o'z tili va madaniyatlarini hamda o'rganmoqchi bo'lgan boshqa tillar va madaniyatlarni yaxshiroq tushunishlari mumkin bo'ladi. Til o'rganuvchilar va o'qituvchilar uchun tilning barcha qismlaridan tashqari ("... qanday va nima uchun") ko'proq narsani anglash muhimdir, chunki haqiqiy kompetensiyani olish uchun bu zarurdir.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni hisobga olgan holda til siyosatini yaratish, o'qituvchilarni haqiqiy hayotda tilning ishlatilishi bilan bog'liq "qanday va nima uchun" tushunchalari bo'yicha o'rgatish majburiyatini yuklaydi. Bunday siyosat nafaqat til o'rganuvchilarga o'z tili va madaniyatlarining kompetentsiyasini tushunishga yordam beradi, balki ularga boshqa tillar va madaniyatlarni qanday ko'rishlari kerakligi haqida bilimli asos yaratadi. Til o'rgatishda vaqt va byudjet cheklovlarining noxush haqiqatlari inobatga olinsa, ikkinchi til sinfida madaniy ta'limning roli haqida qarorlar qabul qilish zarur bo'ladi. Til va madaniyatning o'zaro aloqalarini kuchli dalillar bog'laydiganligi sababli, bunday munosabatlarni aks ettiruvchi dastur yaratish eng yuqori ustuvorlik bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge University Press.
2. Evans, V., & Green, M. (2006). Cognitive Linguistics: An Introduction. Routledge.
3. Kövecses, Z. (2010). Metaphor: A Practical Introduction (2nd ed.). Oxford University Press.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
5. Talmy, L. (2000). Toward a Cognitive Semantics: Volume 1. MIT Press.
6. Boers, F. (2000). Metaphor awareness and vocabulary retention. Applied Linguistics, 21(4), 553-571.